

UNIVERSITATEA „OVIDIUS” - CONSTANȚA

ȘCOALA DOCTORALĂ DE TEOLOGIE

DOMENIUL DE DOCTORAT TEOLOGIE

**Provocări pseudo-religioase de sorginte orientală la
adresa misiunii Bisericii azi. Osho (Bhagwan) –
Evaluare misionară**

REZUMAT

COORDONATOR:

Prof. Univ. Dr. Pr. Gheorghe ISTODOR

Student – Doctorand:

Drd. Mihai Vlăduț SECARĂ

CONSTANȚA

2021

Cuprins

Introducere	3
I. Pseudo-religiozitatea de tip oriental. Repere fundamentale	4
II. Bhagwan (Osho) – sectă orientală de tip sincretist. Repere fundamentale	7
III. Evaluarea misionară a sectei neo-religioase Bhagwan (Osho)	10
IV. Strategii și remedii misionare de combatere a provocărilor pseudo-religioase orientale	14
Concluzii	24
Bibliografie selectiva	26

Introducere

În ultimele decenii Noile mișcări religioase au reprezentat un subiect foarte discutat în mediul teologic din străinătate și din țara noastră după evenimentele din 1989. Termenul de *Nouă mișcare religioasă*, cel puțin la un nivel primar, este o terminologie folosită pentru a descrie un număr mare de grupuri sau organizații. Noile mișcări religioase oferă o provocare în ceea ce privește definirea religiei sau analizarea grupărilor care se încadrează în acest parametru foarte larg al definițiilor.

Termenul *Nouă mișcare religioasă* este un termen relativ modern care a devenit utilizat pe scară largă pentru a descrie diferite grupuri sau organizații care se încadrează în anumiți parametri specifici. Această terminologie se referă la organizațiile care au evoluat după anii 1950 și care oferă o pseudo îndrumare spirituală sau filosofică. Trebuie menționat că nu toate mișcărilor încadrate în categoria de Noua mișcare religioasă sunt noi, chiar dacă se încadrează în acest termen.

Cercetarea mișcării Bhagwan din perspectivă ortodoxă și evaluarea ei ne va permite oferirea unor măsuri misionare eficiente pentru a contracara dinamica de acaparare de noi adepți, cel puțin în România. Astfel, necesitatea temei este una evidentă deoarece societatea pluralistă și globalistă contemporană facilitează interacțiunea dintre religii, dintre diferite culturi sau tradiții. Această dinamică care este foarte greu sau chiar imposibil de controlat, generează posibilitatea apariției unui nonconformism neoreligios ca expresie a sincretismului diferitelor elemente în fuziunea unor noi tipare sintetice. Pe lângă acest lucru, mai asistăm și la un import în Occident a concepțiilor orientale de tot felul prin intermediul unor auto-intitulați *guru*, precum Rajneesh, care nu fac decât să denatureze semnificația autentică a unor elemente de doctrină indiană prin prezentarea lor omului occidental cu noi perspective.

Din aceste motive, o evaluare corectă a Mișcării Bhagwan ne va permite să oferim un răspuns misionar și pastoral cu privire la provocările generate de această mișcare care, în fond, nu duce decât la depersonalizarea adeptului fără nicio reală îmbunătățire a sa pe plan social, religios, cultural.

I. Pseudo-religiozitatea de tip oriental. Repere fundamentale

Începând cu secolul al XX-lea religiile și practicile orientale au invadat lumea Occidentală și, după anul 1990, și-au făcut apariția și în spațiul românesc. Religiozitatea de tip oriental este opusă creștinismului deoarece, ori este politeistă dat fiind faptul că în hinduism regăsim o multitudine de zeități, ori nu există concepția despre Dumnezeu, așa cum întâlnim în budism care nici nu neagă existența unui dumnezeu dar nici nu îl afirmă, „fiind religia care acceptă cauzalitatea oarbă”¹.

De asemenea, antagonismul religiilor orientale față de creștinism se determină prin observarea practicilor și concepțiilor specifice (yoga, karma, samsara) care contrazic spiritualitatea ortodoxă fundamentată pe Revelația divină. „Sincretismul pe care îl oferă asocierea lui Iisus cu „avatarurile” religiei indiene sau cu marii întemeietori de religii (Zarathustra, Buddha, Confucius, etc.) sunt de fapt contraziceri ale creștinismului, ca religie revelată de Dumnezeu”². Spațiul Oriental cunoaște foarte multe forme de religiozitate sau pseudo-religiozitate, după cum vom vedea, însă în demersul nostru ne vom opri la Hinduism, Budism, Confucianism și Jainism.

Chiar dacă în cadrul pseudo-religiozității de tip oriental nu regăsim o învățătură bine delimitată privind existența unui dumnezeu personal, vom vedea în cele ce urmează că în spațiul oriental întâlnim mai multe tipuri de concepții privind existența unei divinități și modul în care aceasta se manifestă în legătură cu lumea, în general, și cu omul în special.

Panteismul, de la cuvintele grecești *παν*, tot, și *θεός*, zeu, este o viziune asupra realității care tinde să identifice lumea cu Dumnezeu sau Dumnezeu cu lumea. Panteismul nu este atât o doctrină, cât este implicația opiniilor exprimate în termeni de lume, zeu, absolut sau infinit. În general, subliniază imanența lui Dumnezeu în lume și ignoră transcendența Sa asupra lumii³.

Panteismul este o filozofie religioasă care pretinde că este o religie, deoarece se referă la Dumnezeu și admite existența lui Dumnezeu. Dar Dumnezeul panteiștilor nu este o persoană, ci o substanță, energie sau calitate. În panteism, existența este o substanță unică în care, fie lumea este absorbită de Dumnezeu, fie Dumnezeu în lume, Dumnezeu nu este o persoană, ci realitatea supremă ca energie sau esență, fuzionată cu lumea. Potrivit panteiștilor, Dumnezeu este realitatea

¹ Ilarion Felea, *Religia iubirii*, Editura Reîntregirea, Alba Iulia, 2009, p. 484

² Pr. Emil Jurcan, *Maestrul oriental și duhovnicul creștin*, Edit. Reîntregirea, Alba Iulia, 2002, pp. 20-21

³ D.S.Sarma, *A Primer of Hinduism*, Sri Ramakrishna Math, Mylapore, Madras, 2020

dominantă a existenței, dar, nefiind o persoană, rezultă în mod clar că realitatea ultimă sau existența însăși nu este personală, că substanța domină, copleșește și cuprinde persoanele.

Monismul reprezintă un sistem filosofic care subliniază unicitatea sau unitatea realității. Gânditorii considerați de obicei ca moniști nu se identifică ca aparținând acestui sistem filosofic. Spre deosebire de sistemele filosofice precum platonismul sau daoismul, monismul nu poate fi identificat cu ușurință sau sistematizat. Mai mult, spre deosebire de școlile de gândire filosofică precum pragmatismul sau existențialismul, monismului îi lipsește un punct de origine identificabil, precum și un cadru istoric. De aceea ar fi mai potrivit să folosim termenul doar ca un atribut sau pentru a eticheta o persoană sau o idee. Având în vedere caracterul discutabil al monismului, cel mai potrivit pentru lucrarea de față ar fi prezentarea mai multor exemple definitorii ale unui sistem monist și abstractizarea din astfel de exemple a trăsăturilor specifice care le fac moniste.

Politeismul (din greacă: polus, mulți și theos, zeu) se referă la credința sau adorarea mai multor zei sau zeități. Acest mod de credință este o formă de exprimare religioasă extrem de comună. Majoritatea religiilor antice implicau credința în mai multe zeități care conduceau diferite aspecte ale vieții. Aceste credințe politeiste reprezintă o parte vitală a hinduismului, shintoismului și multor altor tradiții religioase în prezent.

Teismul este concepția filosofică asupra lumii care percepe aspectele existenței (lucruri fizice, organisme, persoane) ca fiind dependente de ființa unui Singur Dumnezeu care există, care doar El este vrednic de închinare. Teiștii diferă între ei în ceea ce privește viziunea cu privire la natura lui Dumnezeu și relația lui Dumnezeu cu aceste existențe, însă ei sunt diferiți de deiști, care, în principiu, exclud revelația și intervenția divină în ordinea mondială dar și de panteiști, care îl identifică pe Dumnezeu cu lumea. Teiștii susțin că Dumnezeu, creatorul transcendent al lumii, rămâne o unitate indivizibilă pe măsură ce îi susține în conformitate cu capacitățile lor și cu scopurile Sale finale⁴. **Karma** (în sanscrită, *karman* și înseamnă „faptă”, „acțiune”) în gândirea religioasă indiană este strâns legată de doctrina reîncarnării⁵. Într-o formă sau alta, face parte din credințele budismului, jainismului și hinduismului. Din perspectiva orientală, karma reprezintă urmările care se deduc din acțiunea faptelor făcute de către om în

⁴ Alfred E. Taylor, “Theism”, in *The Encyclopaedia of Religion and Ethics*, edited by James Hastings, vol. 12, Clark, Edinburgh, 1994

⁵ Vezi Pr. Prof. Univ. Dr. Gheorghe Istodor, *Fenomenul sectar necreștin*, Editura Do Minor, București, 2009, pp. 27-40

decursul vieții. În hinduism această învățătură a apărut ca o „consecință a naturalismului și misticismului vedic”⁶. **Samsāra**⁷ (Skt., Pāli, Prkt., „Rătăcire”) reprezintă transmigrarea sau renașterea, în religiile asiatice, ciclul nașterii și al morții ca o consecință a acțiunii (karma)⁸. Eliberarea (*mokṣa*, *nirvāna*, *kaivalya*) este eliberarea din samsāra, concepută fie ca merge dincolo de samsāra, fie că realizează că este o iluzie (*māyā*). Ideea de samsāra, ca și karma, este cel mai probabil de origine non-vedică sau heterodoxă, deși acest aspect încă se mai este dezbătut de către cercetătorii în Istoria Religiilor.

În vremurile noastre, este din ce în ce mai dificil să vorbim despre o cultură creștină chiar și în acele părți ale lumii în care creștinismul a fost predicat timp de peste un mileniu; este greu de spus că societatea de astăzi este modelată de valorile creștine, în special în partea occidentală catolică și protestantă, iar situația din Orientul ortodox este în mare parte aceeași. Diferența constă doar în timpul mai limitat de expunere a țărilor ortodoxe majoritar orientale la influența noilor mișcări religioase de origini diferite.

La începutul secolului XXI, sectele orientale au devenit în America, și nu numai, o forță culturală de netăgăduit. Există mii de temple budiste, grupuri de meditație transcendențială, centre Zen, temple hinduse și studiouri de Yoga pe întreg teritoriul Statelor Unite și Europei. O căutare rapidă a aproape oricărei librării din Occident și din țara noastră dezvăluie colecții extinse de cărți dedicate gândirii și religiilor asiatice de la bine cunoscut și ciudat intitulat *Zen și arta întreținerii motocicletelor* și *Tao de Pooh* la Dalai Lama's *Arta fericirii*, la lucrări mai puțin cunoscute și mai puțin academice, cum ar fi *Recordul Stâncii Albastre* și *Zen și creierul*. Gândirea, culturile și filosofiele asiatice au pătruns într-adevăr în peisajul occidental. Istoria occidentală, în general și cea americană, în special, abundă în încercări de a găsi ceva nou, eficient sau nou pentru a rezolva problemele societății.

Diversitatea de mișcări orientale au fost și încă sunt extrem de dificil de definit sau de încadrat într-o anumită filozofie sau credință venită din Orient întrucât doctrinele promovate de noua religiozitate occidentală sunt departe de vechea religiozitate orientală dat fiind faptul că au

⁶ Luis de la Valée Poussin, *Karma*, art. În “Encyclopaedia of Religion and Ethics”, vol VII, p. 673 *apud* Prof. Dr. Remus Rus, *Concepția despre om în marile religii*, în Glasul Bisericii, nr 7-8, 1978, p. 818

⁷ „În limba sanscrită cuvântul *samsara* a fost tradus prin reîncarnare. În mod literal, reîncarnarea înseamnă a fi încarnat din nou, a primi iar un trup, sau, mai precis, a fi reîncorporat, a se reîntoarce din morți în în alt trup fizic. Pentru oriental, cuvântul *samsara* implică mult mai mult. Este un cuvânt simbol pentru o idee completă: reîncarnarea progresivă a eului (*sattva*)”. (Manly P. Hall, *Reincarnation. The cycle of necessity*, The philosophical research society, Inc., Los Angeles, California, 1978, p. 15)

⁸ Vezi Pr. Prof. Univ. Dr. Gheorghe Istodor, *Fenomenul sectar necreștin*, pp. 43-45

fost transformate și au fost adaptate de către liderii sectelor pentru a atrage cât mai mulți adepți, ajungând la stadiul în care noua pseudo-religiozitate sa nu aibă nimic de a face cu filosofia sau credința originală.

Swami joacă un rol esențial în cadrul mișcărilor de sorginte orientală. Swami în hinduism, este un titlu onorific dat unui ascet sau Bairagi care a fost inițiat într-o ordine monahală religioasă⁹. Semnificația rădăcinii sanscrite a cuvântului este „cel care este unul cu sinele său” (*swa* înseamnă „sine”) ¹⁰. Termenul se aplică atât unor guru religioși, cât și yoghinilor, cu sau fără discipoli. Termenul este, de asemenea, utilizat în Advaita Vedanta. Termenul se folosește și ca o formă directă de adresare (*Swami-ji* sau *Swami Ji*). Oxford English Dictionary oferă o definiție a termenului „swami”: *svāmī*, „maestru, lord, prinț”, este folosit de hinduși ca termen de adresare deosebit de respectuoasă¹¹.

Începând cu anii 1960, prozelitismul cultelor religioase în Occident a crescut constant proporțional cu creșterea presiunilor și problemelor sociale¹². Există nenumărate exemple de convertiți care renunță la familii, prieteni și planuri de carieră pentru a-și dedica toate resursele și energia extremistelor sau „bizarelor” mișcări neo-religioase de sorginte orientală¹³. Criticii cultelor neo-religioase sunt de părere că singurul scop al cultelor este să prade și să exploateze tinerii naivi în scopuri egoiste¹⁴.

II. Bhagwan (Osho) – sectă orientală de tip sincretist. Repere fundamentale

Osho, cunoscut anterior sub numele de Bhagwan Shree Rajneesh (1931-1990), a fost un profesor spiritual controversat din India, ai cărui adepți contemporani includ mii de americani, europeni și asiatici¹⁵.

⁹ *Brewer's Dictionary of Phrase and Fable*, Brewer E. Cobham; Camilla Rockwood (eds.), Chambers Harrap Publishing, London, 2009

¹⁰ Paramhansa Yogananda, *Autobiography of a Yogi*, Jaico Publishing House, Mumbai, 1997, p. 14

¹¹ *Oxford English Dictionary*, Oxford University Press, Oxford, 2011

¹² Thomas Keiser; Jacqueline L. Keiser, „The Anatomy of Illusion: Religious Cults and Destructive Persuasion”, in *American Series in Behavioral Science and Law*, no. 1067, 1987, Charles C Thomas Pub Ltd, p. 4

¹³ Andrew Pavlos, *The Cult Experience*, Greenwood Press, Westport, Connecticut, 1982, p. 26

¹⁴ Thomas Keiser; Jacqueline L. Keiser, *art. cit.*, p. 5

¹⁵ Vezi Anthony D'Andrea, *Global Nomads: Techo and New Age as Transnational Countercultures in Ibiza and Goa*, Routledge, New York, 2007; Satya Bahrti Franklin, *The Promise of Paradise: A Woman's Intimate Story of the Perils of Life with Rajneesh*, Station Hill Press, Barrytown, NY, 1992; Marion Goldman, *Passionate Journeys: Why*

Bhagwan Sri Rajneesh a fost controversat profesor spiritual indian care a inițiat și organizat această nouă mișcare religioasă de tip sincretist numită „Osho”. A organizat această mișcare începând foarte modest în India dar care și-a atins apogeul în America acolo unde a format o comunitate importantă în statul Oregon. Tot aici mișcarea cunoaște declinul, trăind o criză majoră în anul 1985, când comunitatea pe care o construia în Oregon s-a destrămat după patru ani de conflict cu locuitorii orașului Antelope și aliații lor din întreg statul.

Rajneesh, în învățătura sa, a susținut că „adevărul” sau „Dumnezeu” este rațional și necunoscut, chiar dacă religia pretinde că știe adevărul despre Dumnezeu, univers și om. El susține că nimeni nu știe nimic, adică ceea ce este frumusețea, ceea ce este adevărul sau ceea ce este bun sau rău. Potrivit lui, adevărul poate fi cunoscut doar într-o stare de tăcere sau într-o stare de nechibzuință. Nu există nici o diviziune între creație și creator; el a preferat să fie tăcere în ceea ce privește originea realității finale sau a universului. Despre conceptul de om, el a învățat că sufletul omului sau sinele însuși este Dumnezeu, el a respins doctrina Maya (iluzie) și încuraja oamenii să conștientizeze că robia lor este iluzorie. În ceea ce privește mântuirea, el percepe că acest lucru este posibil devenind non-om (Dumnezeu sau gol). El a respins conceptul de om ca păcătos, pentru că omul este Dumnezeu. Învățăturile sale au permis sexualitatea exacerbată ca mijloc de a atinge spiritualitatea. El pleda pentru vegetarianism și eliminarea tutunului în cadrul ashramului.

Rajneesh a încurajat în învățăturile sale practica libertății sexuale și experimentarea ca parte a practicii spirituale. El a atras foarte mult pe sursele tantrice hinduse și budiste pentru îndrumarea utilizării sexului în căutarea transcendenței (pentru transcendența Osho înseamnă îmbrățișarea a tot ceea ce viața a avut de oferit, mai degrabă decât să închidă simțurile și să plictisească mintea). Este dificil să se stabilească identitățile doctrinare relevante pentru o descriere aprofundată a mișcării lui Bhagwan. Peste 350 de cărți sunt atribuite lui Bhagwan Shree Rajneesh, cărți care prezintă opiniile sale cu privire la toate aspectele existenței umane și cosmice. Practic, toate acestea sunt compilații de „discursuri” având de obicei un „compilator” și o altă persoană ca „editor”. Opiniile sunt eclectice, amastecând unele aspecte ale tuturor religiilor lumii majore.

Successful Women Joined a Cult, University of Michigan Press, Ann Arbor, 1999; Osho, *India My Love: A Spiritual Journey*, St. Martin's Press, New York, 2002

Sincretismul sectei se poate vedea și în doctrina antropologică a acesteia. Există consecvență în scopul creării unui „om nou” care combină senzualitatea lui Zorba Grecul cu spiritualitatea lui Buddha, spune Bhagwan. Doctrina grupării Osho este sincretistă deoarece în cadrul ei regăsim elemente religioase orientale, pe de o parte, și pe de altă parte aspecte de terapie occidentală, motiv pentru care putem afirma că gruparea este sincretistă, psiho-religioasă.

O personalitate importantă în gestionarea afacerilor practice ale lui Rajneesh a fost discipolul său, Ma Anand Sheela (Sheela Ambalal Patel), care a jucat un rol deosebit de important în activitățile ashramului, încă de la aderarea ei la mișcare în 1972. Ea a găsit conacul din Montclair, New Jersey, unde guru-ul și personalul său s-au stabilit pentru prima dată în Statele Unite. Ulterior, Sheela a fost însărcinată să identifice un spațiu mai mare, pe măsura comunității pseudo-religioase aflată în plină ascensiune în America.

În sine, filosofia lui Rajneesh nu a fost nici teribil de originală, nici teribil de profundă, fiind în cea mai mare parte o sinteză elaborată, pe alocuri destul de ingenioasă, a unei game largi de idei filosofice și religioase extrase dintr-o gamă enormă de surse, ceea ce dă mișcării un caracter sincretist după cum am văzut. Vastul corp de scrieri al lui Bhagwan este el însuși un fel de sinteză postmodernă: o aglomerație de idei extrase dintr-o gamă remarcabilă de surse, de la Platon și Aristotel la Shankara, Lao Tzu și Jean Paul Sartre, având și o simpatie specială pentru figurile mai radicale, precum Nietzsche, Gurdjieff și Aleister Crowley de unde a dat mișcării un caracter hedonist și materialist.

Poate mai presus de toate, învățăturile lui Rajneesh au avut în centrul său tradiția indiană referitoare la Tantra, mai precis, ceea ce el numește propria marcă unică „Neo-Tantrism” – o cale specială adaptată la dorințele unui public occidental de la sfârșitul secolului al XX-lea. Tantrismul, pentru Rajneesh, este în esență o „marcă iconoclastă a spiritualității”, „o filozofie antinomică și anarhism moral”¹⁶. Ca religie „fără religie” sau chiar antireligioasă, neo-tantrismul este o cale radicală dincolo de moralitatea convențională, pur hedonistă, dincolo de bine și rău, fondată pe respingerea explicită a tuturor tradițiilor, doctrinelor și valorilor consacrate. „Moralitatea este o monedă falsă, îi înșeală pe oameni, nu este deloc religie”, avertizează el, „un om cu o înțelegere reală nu este nici bun, nici rău. Le transcende pe amândouă”¹⁷ Pentru

¹⁶ Georg Feuerstein, *Holy Madness: The Shock Tactics and Radical Teachings of CrazyWise Adepts, Holy Fools and Rascal Gurus*, Paragon, New York, 1991, p. 73

¹⁷ Hugh B. Urban, *Zorba the Buddha: Sex, Spirituality, and Capitalism in the Global Osho Movement*, University of California Press, Berkeley, 2016, p. 55

Rajneesh, cauza tuturor suferințelor noastre este socializarea distorsionantă sau programarea instituțiilor culturale, cum ar fi familia, școlile, religia și guvernul. Toate teoriile generale despre univers sunt doar ficțiuni, creații imaginare folosite de cei aflați la putere pentru a domina masele.

Practica specifică mișcării Bhagwan a fost Tantra Yoga. Așa cum spunea Bhagwan, aceasta a fost o abordare complet diferită a iluminării și transcendenței de sine¹⁸. El spunea că cineva care practică tantra va pleda pentru calea spre celibat ca fiind prin indulgență sexuală din toată inima. Pentru el tantra părea un mod mult mai realist; „nu suprima sau reprima”¹⁹, dar îndemna adepții să se răsfețe folosind imaginația și fantezia. În același timp, nu trebuie să fie purtați orbește de o pasiune, ci să intre în ea cu o pregătire adecvată și potrivită.

Presa, media, internetul au avut un rol covârșitor în prozelitismului sectar, în general și în cadrul prozelitismului sectei Bhagwan. Pentru canalele media, ceea ce contează și în definitiv definește o anumită atitudine este audiența. Gruparea lui Rajneesh este deosebit de promovată pe toate canalele media, mai cu seamă pe internet sau pe rețelele de socializare. Facebook este plin de citate care sunt atribuite lui Osho, cărțile lui sunt promovate prin intermediul marketing-ului on-line, ceea ce face ca gruparea să pară în ochii românului contemporan o „religie” acceptabilă și frecventabilă.

Mai mult decât majoritatea religiilor noi sau vechi, mișcarea Bhagwan a încorporat terapiile în programul său ca o parte importantă, dacă nu esențială, a vieții sale spirituale. Grupurile de terapie, care au fost o sursă importantă de strângere de fonduri în ashramul original al grupului din Poona (1974-1981) și în Rajneeshpuram (1981-1985), au oferit o gamă eclectică de tehnici pseudo-terapeutice, masaj, bioneregie, etc. În cursul analizării comunității Rajneesh din Montreal între 1978 și 1986, autorii au remarcat că mulți dintre discipolii intervievați și-au descris calea spirituală în termeni terapeutici - ca „creștere personală.

III. Evaluarea misionară a sectei neo-religioase Bhagwan (Osho)

Așa cum am putut vedea, învățătura mișcării Bhagwan cu privire la Dumnezeu și om se trage din hinduism. Din acest motiv, în cadrul învățăturii mișcării nu se poate vedea o legătură

¹⁸ *Sexuality and New Religious Movements*, editat de J. Lewis, Henrik Bogdan, Palgrave Macmillan, New York, 2016

¹⁹ Osho, *The Tantra Experience: Evolution through Love*, Osho International Foundation, Zurich, 2012

între om (creație) și Dumnezeu personal (Creator). Din perspectiva Bhagwan, Dumnezeu este energie divină impersonală care se regăsește în fiecare om și care este experimentată de maestru, guru, divinitatea întrupată, în cazul nostru Rajneesh. Caracterul guru-ist al sectei este dat de faptul că Rajneesh declară că în sine a strâns toată energia divină și că el este asemănător cu întemeietorii de mari religii, precum Buddha sau Hristos. Astfel, urma lui Iisus reprezintă urma lui Rajneesh.

În mod literal, prozelitismul sugerează o mișcare dintr-un loc în altul, fie cel care se mișcă (aici de la o expresie a creștinismului la alta, fie de la creștinism la alta sau non religie), fie cel care are un rol cauzal în acea mișcare care are loc.²⁰ „Pentru noi toți este un termen peiorativ. Dar mulți din cei care vor fi acuzați de prozelitism *sunt convinși înăuntrul lor că nu au ca dorință, ca singur scop - perfect legitim, lăudabil și creștin - acest lucru*”.²¹ Ar putea fi util să începem cu unele definiții ale prozelitismului, înainte de a trece la o privire la modul în care am putea să îl înțelegem mai bine.

Sincretismul religios este o mare problemă cu care se confruntă religiozitatea omului contemporan. „În sens general sincretismul reprezintă un amestec de 2 sau mai multe sisteme antagonice de credință și practică; o mixtură incompatibilă de adevăr biblic și credințe și practici nebiblice”²².

Catolicismul a privit sincretismul ca fiind un fenomen negativ ce s-a născut din combinarea ideilor și concepțiilor pseudo-religioase cu cele creștine, acolo unde a fost propovăduit creștinismul. Începând cu Adolf von Harnack²³ și continuând cu Barth²⁴, Kraemer²⁵, și alții, „sincretismul a fost văzut ca o formă distorsionată a credinței creștine, modificată de influențele culturale și religioase acolo unde creștinismul a apărut la un moment dat. Rădăcinile

²⁰ Martin Marty, “Introduction: Proselytizers and Proselytizees on the Sharp Arête of Modernity.” in *Sharing the Book: Religious Perspectives on the Rights and Wrongs of Proselytism*, edited by John Witte Jr. and Richard Martin, Orbis Maryknoll, NY, 2001, pp. 1-2.

²¹ Nicolas Lossky, *L'urgence de l'annonce de l'Évangile, le témoignage et le prosélytisme*, rév. Irénikon, Tome LXVII 1994, Monastère de Chevetogne, Belgique, p. 477 apud Pr Prof. univ. Dr. Mihai Himcinschi, *Misiune și dialog. Ontologia misionara a Bisericii din perspectiva dialogului interreligios*, Editura Reîntregirii, Alba Iulia, 2005, p. 146

²² David Sitton, *Glossary of Terms and Resources on Tribal Peoples*, în “International Journal of Frontier Missions”, Vol., 15:2, April-June, 1998, p. 109

²³ Adolf von Harnack (7.05.1851–10.06.1930) – teolog german și o personalitate marcantă în ceea ce privește Istoria Bisericii ca ramură a teologiei.

²⁴ Karl Barth (10.05.1886 – 10.12.1968) – un important teolog reformat născut la Basel pe care Papa Pius al XII l-a numit ca cel mai mare teolog de la Toma de Aquino.

²⁵ Hendrik Kraemer (17.05.1888 – 11.11.1965) – un mare teolog olandez, misiolog și avocat și o figura proeminentă în cadrul mișcării ecumenice din Olanda

acestei atitudini negative merg adânc în istoria creștină iar acum se confruntă cu forme variate de religiozitate, mai ales în bazinul mediteranean. Anumite afirmații de tip teologic din sânul creștinismului au ajutat tradițiile pentru a susține o viziune negativă a sincretismului”²⁶.

În acest repertoriu, sincretismul a fost văzut ca o mixtură între adevărul biblic și credințele și practicile locale²⁷. „Incompatibilitatea ar trebui privită prin prisma lui Dumnezeu și nu prin alte perspective culturale. Într-o Biserică în creștere sunt multe aspecte culturale care pot influența dezvoltarea acesteia. Fiecare aspect trebuie să reflecteze înțelegerea a ce presupune creștinismul în cadrul comunității respective, formată din credincioși interacționând unul cu altul pe baza propriilor concepții asupra lumii și a propriilor practici culturale. Este o comunitate hermeneutică în cadrul căreia evanghelia este înțeleasă prin prisma acelor concepții”²⁸.

Trăim într-o lume afectată de boli, necazuri și suferințe de tot felul. Acestea adâncesc tulburarea omului contemporan, mai ales că toate acestea sunt în contradicție cu comoditatea omului zilelor noastre. Totodată, acestea influențează și sensibilitatea semenului nostru și mai ales conștiința raportului dintre boală și păcat. Lucrurile se complică și mai mult pentru omul post-modern, deoarece acesta este pus în dificultate de explicațiile terapiilor seculare care consideră boala ca fiind doar conflictul interior, datorat trăirilor ascunse și experiențelor traumatice ce se află în subconștient. Astfel, apar tot felul de pseudo-terapii, precum cele promovate de mișcarea Bhagwan și pe care le-am detaliat anterior.

Astfel că, fiind confuz, acesta înțelege cu dificultate că boala, de fapt, este consecință a păcatului strămoșesc și a păcatelor personale. Una din problemele cele mai grave cu care se confruntă teologia ortodoxă se referă la faptul că boala și suferința – gestionate necorespunzător – conduc la deznădejde, disperare și, în cele din urmă, la depresie. Astfel că, teologia, ca antidot, subliniază semnificația pozitivă a bolii și a suferinței și o leagă în mod firesc de pronia lui Dumnezeu, dar și de economia dumnezeiască.

Din perspectiva terapiei ortodoxe, vindecarea nu se rezumă decât la trup, ea este o

²⁶ Robert J. Schreiter, *Defining Syncretism: An Interim Report*, în *International Bulletin of Missionary Research*, Volume 17, No. 2, 1993, p. 50

²⁷ Sincretismul reprezintă reprofilarea învățăturilor și practicilor creștine prin „acomodarea” culturală, astfel încât acestea, conștient sau inconștient, sunt amestecate cu învățăturile și practicile culturii dominante. „Este amestecul de credințe și practici creștine cu cele ale culturii dominante, astfel încât creștinismul își pierde caracterul său distinctiv și se exprimă prin prisma culturii dominante”. (Dr. Gailyn Van Rheenen, *Worldview and Syncretism*, prezentat în Simpozionul „Distinctively Christian, Distinctly Mongolian” în Ulaanbaatar, Mongolia, la data de 11 Martie, 2003)

²⁸ Daniel Shaw, *Contextualizing the Power and the Glory*, în “*International Journal of Frontier Missions*”, Vol. 12:3 July-September, 1995, p. 159

realitate, o vindecare integrală a persoanei umane, cu valențe fundamentale soteriologice. De aceea, în cadrul terapiei ortodoxe, vedem clar existența unor dimensiuni fundamentale ce se constituie ca etape în dobândirea vindecării: 1) este vorba în primul rând de conștientizarea păcatului; 2) apoi de marea virtute a pocăinței fără de care nu putem vorbi de vindecare și 3) de canonul sau epitimia primită ca îndreptare și împlinirea vindecării ca act terapeutic autentic.

Încă de la crearea lui, omul a fost marcat de sentimentul religios indiferent de modul în care acesta înțelegea divinitatea, în sens panteist, deist, teist, etc. O parte dintre religii cred într-un singur Dumnezeu, însă ele diferă între ele din perspectiva doctrinelor religioase și ale cultului divin. Acest lucru se explică prin prisma îndepărtării omului de revelația primordială din cauza păcatului strămoșesc care a avut consecințe fundamentale pentru om și natură. Neputând să-și explice ceea ce se întâmplă în jurul său și neștiind sensul vieții sale, omul a început să îl confunde pe Dumnezeu cu natura sau să Îl considere a fi însăși lumea. De asemenea, în timp, religiile create de om au suferit modificări majore sau chiar totale, iar altele au dispărut total. De multe ori, din cauza acestor schimbări, omul a ajuns să accepte un sincretism religios, un conglomerat de idei și concepții care sunt ușor de asimilat pentru un număr mare de oameni cu concepții diferite. Un astfel de exemplu este și India în a cărei religiozitate întâlnim un sincretism de doctrine religioase care au fost grupate, astfel luând naștere diverse școli filosofice. „În hinduismul clasic, deoarece nu toți hindușii au împărtășit sau împărtășesc același punct de vedere s-a ajuns la existența în paralel a șase școli (denumite *darsanas* - “privire la” adevăr) ermineutice recunoscute ca valide și care dau interpretări deosebite textelor vedice. Ele sunt asociate în câte trei grupe: Nyaya – Vaiseshika, Samkhya – Yoga și Mimamsa – Vedanta, fiecare din ele având câte o preocupare proprie: logica, epistemologia, fizica, evoluția materiei etc. Despre apariția lor în istoria hinduismului nu se poate indica cu exactitate o perioadă, evoluția lor fiind destul de îndelungată”²⁹.

În cazul în care carisma unui lider poate fi măsurată prin numărul adepților săi pe care îi atrage într-un timp scurt, putem spune că autoritatea lui Rajneesh a fost importantă deoarece a reușit să adune aproximativ 350000 de sannyasini sau inițiați³⁰. Însă, ziarul *Oregonian* notează

²⁹ Prof. Dr. Remus Rus, Pr. Conf. Dr. Alexandru Stan, *Istoria religiilor*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al BOR, București, 1991, p. 221

³⁰ *Rajneesh Times*, 14 octombrie 1983

că „Cifre furnizate de oficialii Bhagwan în comparație cu cele oferite de observatorii externi au fost de multe ori diferite”, menționând un număr de 60.000³¹.

Rajneesh și-a manifestat carisma prin intermediul discursurilor sau prelegerile sale publice, care au fost transcrise în mai multe limbi în peste 350 de cărți și, de asemenea, înregistrate pe casete video. Aceste discursuri au avut un efect extraordinar asupra adeptilor săi. Mai mulți sannyasini au declarat că „s-au îndrăgostit de Bhagwan”, prin expunerea la discursurile sale.

Opus totalitarismului pe care îl putem regăsi în cadrul mișcării Bhagwan, creștinismul promovează libertatea ca parte constitutivă a „chipului” lui Dumnezeu din om. Ea reprezintă efectul alegerii bune a omului, utilizarea spre mântuire a darului liberului-arbitru de la Bunul Dumnezeu. Demnitatea umană este fundamentală pentru om, reprezintă darului Dumnezeu ca un drept inalienabil din partea Creatorului. Demnitatea umană este totodată și o chemare din partea Ziditorului omului, pe dimensiunea demnității umane, omul în Hristos, dobândește valoarea discernământului duhovnicesc și intelectual, a curajului duhovnicesc și contra-pune la uzitarea ideologică a ”drepturilor” omului – într-o autonomie totală față de Dumnezeu – virtutea mare a responsabilității creștine, interfață a demnității umane.

IV. Strategii și remedii misionare de combatere a provocărilor pseudo-religioase orientale

Panteismul, datorită concepției lui despre viață și lume, a avut o deosebită răspândire în lume, iar doctrinele specifice Orientului s-au fundamentat dintotdeauna pe această concepție. Din perspectivă misionară, panteismul duce la extrem prezența lui Dumnezeu în lume, respectiv imanența Lui, ajungând să identifice lumea cu Însuși Dumnezeu. Altfel spus, în panteism Dumnezeu se confundă cu creația și divinitatea are practic aceeași identitate cu lumea.

Părintele profesor Dumitru Stăniloae oferă un răspuns pertinent și complet panteismului: „O lume existentă din veci în forme evolutive, în esență identică cu cea actuală, ar fi ea însăși absolutul, adică singura realitate. Dar absolutul nu poate purta marca non-sensului și limitărilor pe care o are în sine forma actuală a lumii, privită ca singură realitate, sau cele esențial identice, în care toate se compun și se descompun. Chiar dacă ar fi un sens superior necunoscut în această

³¹ *Oregonian*, 1985, p. 3

relativitate, ar trebui să fie cineva conștient de el în mod etern, în care caz El ar fi adevăratul absolut, superior acestei relativități.”³²

Omul a fost creat ființă liberă. Libertatea absolută a lui Dumnezeu este rezultatul dat de diferență dintre necreat și creat; de aici înțelegem că lumea a fost creată din iubirea absolută a lui Dumnezeu, iubire care se extinde la realitatea creată – lumea, iar menirea acestei realități este împărtășirea de iubirea lui Dumnezeu.

Concepția panteistă conform căreia lumea se identifică cu Dumnezeu este foarte atrăgătoare pentru omul contemporan desacralizat și decreștinat întrucât, înclinarea lui spre material poate fi justificată fără teama de a fi judecat pentru anumite fapte ale sale. Cu toate acestea, această concepție nu poate constitui un adevăr pe care să îl acceptăm noi în calitate de creștini.

Persoana umană nu e nici ea numai existență conștientă, ci și existență dăruitoare și primitoare în relație cu alta, având bucurie de persoana căreia i se dăruiește și care o primește și bucuria aceasta împlinindu-se prin participarea la ea a unei a treia persoane. Atâta doar că nici o persoană umană nu e numai tată dăruitor sau fiu primitor, ci fiecare e și tată dăruitor în raport cu una sau mai multe persoane și fiu primitor în raport cu două persoane (părinții). Aceasta pentru că nici o persoană umană nu e originea prin excelență, ci fiecare e și origine dăruitoare și persoană primitoare, pentru că toate persoanele umane sunt în fond dintr-o unică origine dăruitoare supremă (Tatăl cerească), dar printr-un Fiul și în Duhul primit de la Tatăl și de la Fiul ca o bucurie comună a lor. Aceasta le face și tați și fii. Oamenii nu sunt numai fii, pentru că nu sunt numai din Fiul. Ei nu sunt numai fii, ca Fiul, nici pentru că nu sunt din Tatăl, în exclusivitate, ci pentru că sunt din Tatăl prin Fiul. Aceasta are ca urmare că Fiul pune pe oameni o pecete care-i face capabili să fie și ei origini, sau tați dar tați nu de la ei, ci din alți tați și în ultima analiză din Tatăl unic al Fiului. Actul creației și grija de creație dă Fiului prilejul să fie Cel prin care lucrează Tatăl, făcându-L participant la calitatea Tatălui de origine nu a Sa, ci a altora, deci să-i facă și pe aceștia fii primitori și în același timp tați dăruitori. Dar în relația trinitară interioară, Tatăl este singur și exclusiv Tatăl și Fiul singur și exclusiv Fiul. Acolo există paternitatea și

³² Pr. Dumitru Stăniloae, *Iisus Hristos-lumina lumii și îndumnezeietorul lumii*, Editura Anastasia. București. 1993, p. 45

filiația pură. În Treime nu e reciprocitate sau participare a fiecărei persoane la proprietățile personale ale celorlalte.

Omul. Din marea Sa iubire față de oameni, Dumnezeu face omului cel mai mare și mai minunat dar: *viața*, creându-l după chipul și asemănarea Sa (Fac. 1, 26-27). Sfânta Treime este izvorul inepuizabil al vieții umane și creștine. Prin minunatul dar al vieții, poziția omului în această lume este unică. Omul se situează între lumea spirituală a îngerilor și lumea materială, natura, în alcătuirea sa cuprinzând cele două lumi. Omul, după chipul Creatorului, devine valoare spirituală³³, purtător de valori morale, pe care trebuie să le cultive în comunitate pentru obținerea vieții veșnice.

Prin învierea Sa, Iisus Hristos a arătat pentru toți oamenii din toate timpurile și toate locurile că viața este un dar fundamental, iar moartea nu are ultimul cuvânt asupra vieții umane, punând-o într-un raport absolut cu toate manifestările ei. Prin înviere, Hristos restabilește comuniunea cu Dumnezeu, iar omul participă din nou la viața veșnică spre care l-a destinat Creatorul³⁴.

Toți oamenii sunt «darul lui Dumnezeu». Acest dar trebuie făcut vizibil crescând, progresând și înaintând spre desăvârșirea în Hristos. Dar drumul desăvârșirii în Hristos este lung și nu poate fi parcurs fără comunicarea cu lumea, în egoism, ci în comuniune, în deschidere, în dialog de iubire, cu Dumnezeu și cu semenii, deoarece omul a fost creat de Dumnezeu ca persoană dialogică, inter-cuvântătoare, deci cu profund caracter comunitar-sobornicesc.

Lumea. Atitudinea față de lume are un rol determinant în evoluția civilizației, deoarece această atitudine poate să ia una din cele două forme extreme și opuse: forma de acceptare sau forma de negare a lumii. Acceptarea lumii aduce cu sine o trăire intensă, gustarea bucuriilor vieții și năzuința de a transforma lumea în vederea anumitor scopuri. Activismul generat de atitudinea de acceptare a lumii devine astfel motorul progresului, al civilizației, și prin aceasta izvorul bunului trai. Negarea lumii, dimpotrivă, îndreaptă atenția omului spre alte orizonturi, determinând o atitudine pasivă în fața vieții și împiedicând progresul civilizației.

Libertatea. Prin libertate, în sensul ei cel mai general, se înțelege absența oricărei constrângeri. De aceea, în vocabularul obișnuit este numită „liberă” creșterea arborilor din pădure și a florilor de câmp, curgerea apelor în matca pe care și-au croit-o singure, viața

³³ Paul Evdokimov, *Ortodoxia*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al BOR, București, 1996, p. 62

³⁴ Jean Meyendorff, *Le Christ dans la theologie byzantine*, Les Editions du Cert, Paris, 1969, p. 155

animalelor sălbatice și a păsărilor migratoare. Tot liberă este numită vorbirea spontană, precum și conduita acelor care nu țin seama de opiniile celorlalți oameni. O astfel de libertate nu face însă parte dintre valorile etice ci dintre fenomenele naturale ne semnificative³⁵.

Privită în sine, libertatea nu înseamnă însă numai absența oricărei constrângeri. Ea este expresia capacității înăscute a omului ca ființă psiho-fizică înzestrată cu rațiune și cu voință proprie, de a alege în mod deliberat dintre moi multe alternative posibile și constă din puterea de a acționa sau nu în direcția binelui, fără nici o constrângere sau piedică din afară. Tocmai pentru că are acest conținut pozitiv, libertatea constituie o valoare etică, un bun spiritual, un corolar al superiorității omului față de celelalte făpturi, o condiție esențială pentru împlinirea menirii și manifestarea demnității ființei umane. De aceea, libertatea alcătuiește una dintre aspirațiile majore și permanente ale tuturor oamenilor și popoarelor și reprezintă cea dinții condiție a progresului.

Învățătura creștină privește capacitatea de a aprecia, de a alege, de a se decide pentru o acțiune sau alta și de a acționa apoi în mod conștient și voluntar, ca fiind un atribut esențial și caracteristic al ființei umane. Creștinismul afirmă pe baza Revelației divine, că această capacitate face parte dintre însușirile sociale cu care Dumnezeu a înzestrat pe om încă de la creație. Creștinismul afirmă, de asemenea, că toți oamenii au aceeași origine și natură, întrucât descind biologic din același protopărinte Adam; că toți au aceeași demnitate și menire, deoarece sunt fii prin har ai Părintelui ceresc și sunt deopotrivă chemați, prin Evanghelia lui Iisus Hristos la mântuire, desăvârșire și fericire veșnică.

Și, cum toți oamenii au fost înzestrați cu rațiune, cu simțire și cu voință proprie, sunt puși de la naștere în fața acelorași cerințe ale vieții și nutresc aspirații asemănătoare spre bunăstare și fericire Individuală, libertatea – care este o condiție esențială pentru dezvoltarea însușirilor personale și dobândirea fericirii – trebuie să constituie un drept fundamental al fiecărui om. Iar ceea ce constituie un drept fundamental și o condiție de propășire spirituală și materială pentru fiecare, trebuie sancționat ca fiind un drept inalienabil, un bun sacru și o condiție esențială de viață, și pentru grupările umane, pentru fiecare popor³⁶.

După învățătura creștină, omul este rezultatul special al gândirii, voinței, iubirii și planului lui Dumnezeu. Cartea Facerii precizează că omul nu a fost creat în felul celorlalte

³⁵ *Dictionnaire pratique des connaissances religieuses*, vezi E. Lenoble, "Libre arbitre", Paris, 1926, col. 380

³⁶ Mitropolit Nicolae Mladin, *Studii de teologie morală*, Editura Arhiepiscopiei Sibiu, Sibiu, 1969, p. 18

lucruri și ființe, ci într-un mod aparte: „după chipul și asemănarea lui Dumnezeu” (I, 26-27). Această expresie, transpusă cât se poate de literal în vechile traduceri ale Sfintei Scripturi, a fost înțeleasă în mai multe feluri de comentatori. Cartea înțelepciunea lui Solomon o redă prin cuvintele: „Dumnezeu a zidit pe om spre nestricăciune și l-a făcut după chipul ființei Sale” (Înțelepciunea lui Solomon II, 23). Unii Sfinți Părinți și scriitori bisericești raportează „chipul” și „asemănarea” lui Dumnezeu din om, la menirea și capacitatea acestuia de a stăpâni peste întreaga creație materială și de a o pune în serviciul nevoilor și aspirațiilor sale³⁷. Cei mai mulți s-au gândit însă la natura spirituală și la însușirile sufletului: nemurire, inteligență, libertate³⁸.

Mântuirea. O învățătură fundamentală și specific ortodoxă a teologiei biblice și patristice este învățătura despre îndumnezeirea sau mântuirea credinciosului ca urmare a îndumnezeirii trupului Domnului Hristos. Îndumnezeirea sau mântuirea este trăirea adevărului evanghelic sub oblăduirea harului și a Duhului Sfânt, sau „viața în Hristos”. Ea a excelat în Răsărit îndeosebi între asceți și părinții cu viață îmbunătățită, ai veacurilor primare ca între creștinii de toate categoriile sociale și din toate timpurile deveniți, cunoscuți sau anonimi.

Principiul sau agentul sfințeniei și îndumnezeirii creștinului este harul divin, ca energie necreată, și Duhul Sfânt ca Persoană treimică. El transmite omului credincios și prin el firii înconjurătoare puterea lucrătoare și binefacerile harului mântuitor. Prin aceste energii ale harului, creștinul tinde la „asemănarea cu Dumnezeu” și comuniunea cu El din ce în ce mai mult, dorind cu ardoare fericirea și bunurile spirituale ale vieții veșnice și ca locaș cerul.

Îndumnezeirea apare ca treapta cea mai înaltă a economiei mântuirii, adică starea care energiile necreate și darurile Duhului Sfânt devin însușite de credincios, devine trup și suflet „templul lui Dumnezeu” (I Cor. VI, 19-20), simțind că „Hristos trăiește în el” (Gal. II, 20), iar prin Hristos întreaga Sfânta Treime.

Creat „după chipul și asemănarea lui Dumnezeu” (Facere 1, 26), „Omul este o făptură care a primit poruncă să devină Dumnezeu” spune Sfântul Vasile cel Mare³⁹, iar după el, Sfântul

³⁷ Sfântul Grigore da Nyssa, *Dupre facerea omului*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al BOR, București, 1998; Fericitul Teodoret al Cirului, *Comentariu la Corinteni*, XI, 7, Editura Doxologia, Iași, 2020; Sfântul Ioan Gură de Aur, *Omiliile VIII, IX, XIV la cartea Facerii*, în PSB, nr. 21, Editura Institutului Biblic și de Misiune al BOR, București, 1987

³⁸ Saint Augustine (of Hippo), *The Trinity*, XII,2, New City Press, Hyde Park, NY, 1990, Sfântul Macarie cel Mare, *Omiliile duhovnicești*, Omilia XXV, zi, Editura Institutului Biblic și de Misiune al BOR, București, 2010; Sfântul Ioan Damaschin, *Dogmatica*, XL 2, Editura Scripta, București, 1993

³⁹ Sfântul Vasile cel Mare, *Impotriva lui Eunomie, Cartea IV-a*, Editura Crigarux, București, 2007

Maxim Mărturisitorul spune că omul este un „dumnezeu creat”⁴⁰, sau făptură care tinde la îndumnezeire.

Mântuirea omului credincios este un lung proces, început deja din paradis, dar întrerupt prin căderea lui Adam, și reîncepe cu nașterea din nou, „din apă și din duh” (Ioan III, 5), prin Taina Botezului și se continuă progresând până în eshatologie. Înzestrat de la creație cu suflet rațional sau „duh de viață” (Facere II, 7), care este „chipul lui Dumnezeu” în el, credinciosul depășește prin aceasta pe îngeri⁴¹. Prin creație și prin acordarea „chipului lui Dumnezeu”⁴² credincioșii sunt în chip creatural fii ai lui Dumnezeu și au o „înfîiere duhovnicească”. Căci „toți oamenii slut după chipul lui Dumnezeu ; dar după asemănare nu sunt decât aceia care prin multă dragoste și-au robit libertatea lui Dumnezeu”⁴³. Dacă „chipul lui Dumnezeu” în om, sufletul, este „prin suflare”, după fire, el trebuie să devină și prin har și slavă. De aceea, se poate spune cu dreptate că: „Sufletul este chipul lui Dumnezeu în trei moduri: după fire, după har și după slavă... Deci cel ce vrea să știe ce este sufletul, să știe că sufletul este marea operă a sfatului lui Dumnezeu, este întipărirea vie a Sfintei Treimi”⁴⁴.

Istoria religiei orientale are o istorie foarte lungă. De-a lungul timpului s-a schimbat datorită schimbărilor de mediu, socio-economice și politice. Iar când valul religios s-a schimbat, tiparul social și cultural s-a schimbat și în rândul oamenilor din această zonă. Poate că pentru această regiune există încă peste 70 de religii și un sistem cultural foarte divers care continuă în acest domeniu. Dar credința religioasă a început aici cu foarte mult timp în urmă, pe măsură ce ne întoarcem la societatea preistorică.

În sub-continentul indian preistoric, sistemul religios era la fel de asemănător cu religiile oamenilor tribali din zilele noastre din această zonă. Au fost găsite unele descoperiri care arată practicarea unor rituale preistorice și o practică religioasă. Au fost găsite informații în textele vedice referitoare la religii tribale, cultul naturii, magia neagră prin text vedic și obicei tradițional. Cu toate acestea, nu există documente scrise legate de religia civilizației văii Indusului, cu excepția unor figurine, morminte și sigilii. Diferite zeități naturale locale care sunt

⁴⁰ Myrrha Lol-Boradlne, “La doctrine de la deification dans l’Eglise grecque jusqu’au XI-e siècle”, in *Revue de histoire des religions*, Paris, 1932, p. 23

⁴¹ Ilie Miniati, *Didahii și Predici*, Editura Sfintei Mitropolii a Ungro-Vlahiei, București, 1945, pp. 51-53

⁴² *Învățătura de credință creștină ortodoxă*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al BOR, București, 1952, p. 63

⁴³ Diadoh al Foticeei, *Filocalia I*, trad. Pr. Dr. Dumitru Stăniloae, Sibiu, 1948, p. 341

⁴⁴ Ilie Miniati, *op. cit.*, pp. 53-54

numite *Yaksha* și *Yakshini* se găsesc în epoca civilizației post Indus⁴⁵. Ei erau îngrijitori ai comorilor naturale ascunse în pământ și rădăcinile copacilor.

Noua religiozitate orientală nu mai are nimic în comun cu religiile tradiționale din care pretind că își trag seva întrucât învățăturile, filosofiele, concepțiile împrumutate sunt atât de mult modificate, reinterpretate și amestecate cu alte concepții proprii, încât acestea își mai pierd semnificația proprie. Noua religiozitate reinterpretează și practicile specifice Orientului însă într-o notă nouă, proprie, transfigurându-le complet pentru a fi cât mai atractive prin exotismul și pseudo-ezoterismul lor. Putem spune că noua religiozitate este marketizarea profund nocivă a vechii religiozități Orientale autentice care reprezintă un real pericol pentru viața și spiritualitatea omului contemporan.

Materialismul. Spre deosebire de unele religii, creștinismul afirmă că Dumnezeu a creat intenționat lumea fizică, întinzându-se cerurile „ca un cort” (Psalmul 104, 2). El a numit-o „bună”. Dumnezeu a însărcinat creația să devină un purtător al slavei Sale și să mărturisească numele Său. Psalmistul a chemat pe toate să „laude Numele Domnului” (Psalmii 148, 5). Iar omenirii, modelată din țărâna pământului, Dumnezeu a încredințat administrarea creației „bune”. Încă de la începutul Bisericii, ea s-a confruntat cu provocări la adresa doctrinei sale despre creație.

Unii au acuzat „materia” (fizicul) că este apanajul răului și au creditat „spiritul” ca sursă a tot ceea ce este bun. Dochetiștii secolului I, de exemplu, au negat umanitatea lui Iisus. Ei au spus că „materia” este incorigibil de rea⁴⁶. Mai târziu, gnosticii au reprezentat o amenințare majoră. Nu numai că ei credeau că materia este în mod inherent rea și spiritul invariabil bun, ci credeau că „sufletele” au devenit prinse în „materie” și aveau nevoie de un „salvator” pentru a-i salva. Unii gnostici l-au identificat pe Iisus, care părea doar om, ca pe un salvator gnostic⁴⁷.

Împotriva unor astfel de atacuri, părinții Bisericii primare au insistat că Dumnezeu a creat lumea și că ea este obiectul răscumpărării. Ei au insistat că Hristos nu poate răscumpăra ceea ce El nu și-a asumat – plină de creaturi, umanitate deplină. În Întrupare, Dumnezeu a devenit „una

⁴⁵ *Encyclopedia of Ancient Deities*, Charles Russell Coulter, Patricia Turner, Routledge, New York, 2013

⁴⁶ Kathleen Coyle, *Mary in the Christian Tradition: From a Contemporary Perspective*, Twenty Third Publications, Mystic, CT, 1994, p. 30

⁴⁷ Edward D. Andrews, *The Gnostic Jesus: The Jesus of Second Century Gnosticism*, Christian Publishing House, Cambridge, Ohio, 2021, p. 10

cu noi”⁴⁸. Sfântul Apostolul Pavel a plasat lumea fizică printre „copiii lui Dumnezeu” și a spus că, împreună cu ceilalți copii ai lui Dumnezeu, creația așteaptă acum răscumpărarea ei finală (Romani 8, 22-25).

Hedonismul reprezintă o altă trăsătură a sectelor de sorginte orientală, în general, și , în mod special, un mod de viață al adepților mișcării Bhagwan. Termenul hedonism în sine provine din limba greacă și se traduce prin „plăcere”. Se crede că filosofia hedonismului a fost predată mai întâi de Aristippus din Cyrene, un student al lui Socrate⁴⁹. El învăța că sensul vieții este plăcerea și, astfel, plăcerea ar trebui să fie căutarea supremă. Deși este posibil ca Aristippus să fi fost primul care a predat hedonismul, el nu a fost singur. Cam în același timp, filosoful chinez Yang Zhu învăța că, din moment ce nu există viață de apoi și nici un zeu, omul poate urmări cât mai multă plăcere în viața lui⁵⁰.

Terapia. Trăim într-o lume afectată de boli, necazuri și suferințe de tot felul. Acestea adâncesc tulburarea omului contemporan, mai ales că toate acestea sunt în contradicție cu comoditatea omului zilelor noastre. Totodată, acestea influențează și sensibilitatea semenului nostru și mai ales conștiința raportului dintre boală și păcat. Lucrurile se complică și mai mult pentru omul post-modern, deoarece acesta este pus în dificultate de explicațiile terapiilor seculare care consideră boala ca fiind doar conflictul interior, datorat trăirilor ascunse și experiențelor traumatice ce se află în subconștient. Această abordare am putut să o sesizăm cu ușurință în cadrul mișcării Bhagwan care promovează diverse tehnici de terapie psihică care s-au dovedit a fi nocive pentru sănătatea mentală a adepților mișcării.

Din perspectiva ortodoxă, boala reprezintă o consecință imediată a păcatului strămoșesc⁵¹. De asemenea, boala este și o consecință a păcatelor personale⁵². Una din problemele cele mai grave cu care se confruntă teologia ortodoxă se referă la faptul că boala și suferința – gestionate corespunzător – conduc la deznădejde, disperare și, în cele din urmă, la depresie. Astfel că, teologia, ca antidot, subliniază semnificația pozitivă a bolii și a suferinței și o

⁴⁸ Gregory Afonsky, *Christ and the Church: In Orthodox Teaching and Tradition*, St Vladimir's Seminary Press, Crestwood, New York, 2001, p. 7

⁴⁹ *Early Greek Ethics*, editat de David Conan Wolfson, Oxford University Press, Oxford, 2020, p. 380

⁵⁰ *Confucian Ethics of the Axial Age: A Reconstruction under the Aspect of the Breakthrough Toward Postconventional Thinking*, State University of New York Press, Albany, 1993, p. 243

⁵¹ Pr. Prof. Univ. Dr. Gheorghe Istodor, “Terapia ortodoxă cu privire la boală și suferință. Evaluare misionară” în *Condiția umană între suferință și iubirea lui Dumnezeu. Terapia bolii și îngrijirile paliative*, Editura Reîntregirea, Alba Iulia, 2012, pp. 320

⁵² Pr. Prof. Univ. Dr. Gheorghe Istodor, “Terapia ortodoxă cu privire la boală și suferință”, p. 322

leagă în mod firesc de pronia lui Dumnezeu, dar și de iconomia dumnezeiască. Învățătura ortodoxă urmărește schimbarea profundă a omului, scop întâlnit și în cadrul psihoterapiilor de reconstrucție. Pocăința are un rol fundamental în primul rând pentru sănătatea sufletească a omului: „Pocăința începe printr-o nemulțumire totală față de relațiile pe care le-am avut cu lucrurile sensibile, relații ce pe fondul nedescoperirii rațiunilor lui Dumnezeu din lucruri au dus la dezordine și durere, într-un cuvânt au dus la păcat. În aceste condiții apare pocăința, și se manifestă ca o convertire, ca o întoarcere a atenției de la exteriorul sensibil spre interiorul inteligibil, spre împărăția lui Dumnezeu”.⁵³

Totalitarismul sectelor orientale este unul evident deoarece ele au în centrul său pe întemeietorul sectei, de cele mai multe ori un așa numit guru, care dorește să controleze atât viața spirituală a adeptilor, cât și pe cea lumească, de multe ori recurgând la acțiuni violente (fizice sau psihice). Violența este prezentă în Mișcarea Bhagwan și formează un „continuum” în care abuzurile sunt doar singura parte a violenței percepută de străini⁵⁴. Pe lângă istoria oficială scrisă, care neagă faptul că guru-ul este la originea abuzurilor, alte povești sunt transmise oral. Descoperirea lor face parte dintr-un proces inițiator și fiecare corespunde unei anumite etape a implicării discipolului în mișcare. De fapt, accesul la aceste povești necesită eliminarea prejudecăților existente ale discipolului. Prin practicile spirituale și aprofundarea relației cu guru-ul, acesta internalizează treptat violența și devine convins de legitimitatea ei⁵⁵.

Creștinismul reprezintă o religie a păcii nu a violenței și a totalitarismului, fapt rezultat cel mai bine și deplin în Întruparea Mântuitorului nostru Iisus Hristos: „El este pacea noastră, El care a făcut din cele două - una, surpând peretele din mijloc al despărțiturii” (*Efesenii* 2, 11-22). Pacea reprezintă o realitate existentă în Unitatea Persoanelor Sfintei Treimi. Sfântul Grigorie Teologul a prezentat deosebit de profund această realitate, arătând că „pentru noi există un singur Dumnezeu, pentru că există o singură Dumnezeire și deși credem că sunt Trei, Persoanele din El își au referința către Unime. Căci nu este Unul din cei Trei mai Dumnezeu, iar altul mai puțin Dumnezeu și nici Unul un Dumnezeu mai întâi, iar altul un Dumnezeu mai pe urmă, nici nu se desparte prin voință, nici nu se împarte prin putere ... ci, dacă trebuie să o spun într-un cuvânt,

⁵³ Pr. Prof. Univ. Dr. Gheorghe Istodor, „Terapia ortodoxă cu privire la boală și suferință”, p. 331

⁵⁴ Nancy Scheper-Hughes și Philippe I. Bourgois folosesc expresia "continuum al violenței". Vezi *Violence in War and Peace: An Anthology*, Blackwell Publishers, Malden, 2004, pp. 1-28

⁵⁵ Thomas Robbins; Dick Anthony, „Sects and Violence: Factors Enhancing the Volatility of Marginal Religious Movements” din *Armageddon in Waco: Critical Perspectives on the Branch Davidian Conflict*, ed. Stuart A. Wright, University of Chicago Press, Chicago, 1995, pp. 236-259

Dumnezeirea este neîmpărțită între împărățiți și ca Trei Sori uniți între ei, o singură amestecare a Luminii”⁵⁶.

Cateheza și predica au fost și au rămas unul din mijloacele alese în plină acțiune și cu binefăcătoare înrâuriri creștine asupra sufletului omenesc, folosite de Biserică din primele veacuri ale creștinismului și până în vremea noastră.

Originea și sensul catehezei se află la Dumnezeu, la Domnul nostru Iisus Hristos, al cărui ecou de îndrumare morală, de învățătură creștină și educare spirituală religioasă este înfățișată prin însăși denumirea ei: a răsună de sus în jos⁵⁷. Adică ecoul de sus în jos al Logosului divin, Dumnezeu Cuvântul în sufletul, viața morală, gândirea trăirea religioasă a omului.

De aici toată învățătura, toată îndrumarea educativă religioasă-morală creștină își au supremul izvor în Logosul divin, precum Însuși a rostit: „Voi însă să nu vă numiți învățători, căci învățătorul vostru este unul singur Hristos, iar voi toți sunteți frați... nici povățuitori (educatori) să nu vă numiți, căci povățuitorul vostru este unul singur Hristos”. (Matei 23, 8-10). Suprema poruncă testamentară a fost exprimată de Mântuitorul celor doisprezece Apostoli, spunându-le: „Mergeți dar și învățați toate popoarele, botezându-le în numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh, povățuindu-le să păzească toate câte v-am poruncit. Și iată Eu sunt cu voi în toate zilele până la sfârșitul veacului”. (Matei 28, 18-20).

Motivația pedagogiei creștine o reprezintă creșterea și realizarea tinerilor după voia lui Dumnezeu, după chipul Fiului Său, realizarea unui creștin adevărat, care prin viața sa, prin toate manifestările sale, prin gândurile, vorbele și faptele sale să-l poată înfățișa, în mijlocul semenilor săi de pretutindeni, pe Hristos însuși; pe măsura puterilor sale, să arate în lume iubirea lui Hristos, pacea și dreptatea Lui, spiritul de jertfă pentru tot mai binele omenirii⁵⁸.

Acțiunea educativă creștină se îndreaptă deci spre realizarea adevăratului creștin care prin toate ale sale să nu caute numai mulțumirea, pacea, liniștea, bunăstarea și mântuirea sa, ci și prosperarea în toate acestea și a semenilor săi, spre formarea unui credincios care să nu fie sedus de ezoterismul și exotismul sectelor orientale.

⁵⁶ Sfântul Grigorie de Nazianz, *Cuvântarea a V-a despre Dumnezeu*, Editura Herald, București, 2013

⁵⁷ Kingsley Anagolu, *The Relationship Hermeneutics in the Context of Pastoral and Catechesis*, LIT Verlag GmbH, Zurich, 2019, p. 262

⁵⁸ Pr. D. Călugăr, “Portretul unui creștin”, în *Mitropolia Ardealului*, III (1958), nr. 1-2, pp. 105-106. A se vedea și alte considerații în legătură cu educația religioasă la D. Călugăr, *Preocupări catehetice*, Sibiu, 1916, p. 1043 ; D. Călugăr, *Caracterul religios-moral creștin*, Sibiu, 1955, p. 148-272

Educația religioasă-creștină este în stare să atingă un asemenea obiectiv, prin faptul că dintru început îl privește pe credincios în întregul său, un întreg capabil de progres moral, spiritual, religios, capabil de dezvoltare din perspectivă religioasă și morală, ea îl îndreaptă spre atingerea idealului desăvârșirii creștine descoperit de Dumnezeu în Iisus Hristos, ideal care întruchipează în sine slujirea lui Dumnezeu dar și slujirea semenilor de pretutindeni⁵⁹.

Proliferarea grupărilor cu caracter oriental reprezintă o provocare majoră la adresa învățaturii și spiritualității ortodoxe, dar și o problemă pentru statul român și sistemul legislativ din România, deoarece se creează o dilemă: pe de o parte, prin constituție se garantează libertatea religioasă și, în același timp, fiecare stat trebuie să asigure securitate și protecție cetățenilor săi în fața practicilor abuzive de orice fel. Calea de mijloc dintre aceste două realități și drepturi este uneori dificil de găsit întrucât, ceea ce pentru unii constituie asigurarea libertății religioase, pentru alții reprezintă nepăsare și lipsă de protecție. „De asemenea, ceea ce pentru unii exprimă o atitudine firească de protecție a cetățenilor, pentru alte persoane, o persecuție religioasă”⁶⁰.

Concluzii

Analizarea mișcării Bhagwan nu este ușoară din cauza naturii schimbătoare și inconsecvente a mișcării care nu a arătat nicio coerență în ceea ce privește ideologia promovată de aceasta. Mai mult, credințele, practicile și obiectivele s-au remarcat a fi extrem de schimbătoare, chiar dacă au fost identificate câteva doctrine care au persistat de-a lungul timpului. Mișcarea Rajneesh s-a demonstrat a fi complet „fabricată” în sensul că credințele, practicile, identitățile și chiar locația fizică pot fi schimbate rapid pentru a se potrivi necesităților și confortului momentului al lui Rajneesh și a liderilor grupării. La fel cum sannyasinii erau îndemnați să trăiască „aici și acum”, sistemele lor sociale și identitățile lor juridice nu au fost permanente, existând modificări de-a lungul timpului în funcție de interesele financiare ale liderilor.

Analizând istoria mișcării Bhagwan, putem spune că aceasta se poate caracteriza printr-o **mobilitate și o largă răspândire** cu adepți răspândiți în cinci continente. Centrele de meditație

⁵⁹ Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, *Iisus Hristos sau restaurarea omului*, Sibiu, 1943, p. 201

⁶⁰ J.C. Soper, "Tribal Instinct and Religious Persecution: Why Do Western European States Behave So Badly?", *Journal for the Scientific Study of Religion*, vol. 40, nr. 2, 2001, p. 177

sunt la fel de dispersate și au devenit și mai răspândite după expulzarea lui Bhagwan din Statele Unite. Nivelurile de implicare variază de la cei care s-au adunat pentru a trăi și a lucra cu Bhagwan în Poona și Rajneeshpuram, la cei care au lucrat în sediile lui Rajneesh și încă alții care se identifică ca sannyasini și care trăiesc vieți private și profesionale cât mai diverse.

Mișcarea Bhagwan are un profund caracter sincretist. Sincretismul sectei se identifică în învățătura mișcării cu privire la om, care este o combinație între senzualitatea Zorba Grecul și spiritualitatea lui Buddha. Sincretismul este evident și din faptul că regăsim elemente religioase orientale și, în același timp, aspecte de terapie occidentală.

Doctrina mișcării Bhagwan este un dualism în cadrul căreia coexistă în mod contradictoriu binele și răul, Dumnezeu și Satan, sfințenia și păcatul, binele și răul. omul ar trebui să se accepte, în primul rând, așa cum „este”.

Mișcarea Rajneesh are un caracter hedonist. Învățătura lui Rajneesh are avut în centrul său tradiția indiană cu privire la Tantra, transformată în ceea ce el numește propria marcă unică „neo-tantrism” care reprezintă o cale specială adaptată la dorințele unui public occidental de la sfârșitul secolului al XX-lea. Tantrismul, pentru Rajneesh, este în esență o „marcă iconoclastă a spiritualității”, „o filozofie antinomică și anarhism moral”. Neo-tantrismul a fost caracterizată ca o religie fără religie sau chiar anti-religie și reprezintă o cale radicală dincolo de moralitatea convențională, pur hedonistă, care face abstracție de bine și rău, fondată pe respingerea explicită a tuturor tradițiilor, doctrinelor și valorilor consacrate.

Dimensiunea politică a mișcării Bhagwan reiese din faptul că, după venirea în Statele Unite și stabilirea în statul Oregon, liderii mișcării au dorit să își plaseze sanayasini în funcții administrative ale statului care să faciliteze extinderea comunității.

Mișcarea Bhagwan este una de tip yogin. Tantra Yoga reprezintă o alternativă yoga la învățăturile mistice indiene. Yoga se referă la calea renunțării, în timp ce tantra încurajează orice fel de indulgență, astfel încât yoghinul să deprindă conștientizarea propriei existențe. Practica specifică mișcării Bhagwan promovată în mod intens de Rajneesh a fost Tantra Yoga. Pentru liderul mișcării, tantra a părut un mod mult mai realist, „nu suprima sau reprima”, îndemnând adepții să se răsfețe folosind imaginația și fantezia. Prin tantra, pasiunea și indulgența ajung să aibă un scop, iar omul să se auto-descopere mai ușor.

Având în vedere aceste lucruri, putem afirma că grupările neo-religioase cu fundament oriental, în general, și mișcarea Bhagwan, în mod special, reprezintă o provocare majoră misiunea Bisericii Ortodoxe azi.

Bibliografie selectiva

A. IZVOARE BIBLICE ȘI PATRISTICE

1. *Biblia sau Sfânta Scriptură*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1994
2. *Bhagavad-Gita*, Publisher by Jaico Publishing House, Mumbai, 2018
3. *Chandogya Upanișad: With the Original Text in Sanskrit and Roman Transliteration*, 4.1.11, D.K. Printworld, New Delhi, 2007
4. Sfântul Grigorie Teologul, *Cuvântul XXXVIII la Nașterea Mântuitorului*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al BOR, București, 2009
5. Sfântul Ioan Gură de Aur, *Omilia VII-a la I Timotei*, Editura Nemira, București, 2005
6. Sfântul Chiril al Alexandriei, *Despre Sfânta și de o Ființă Treime*, PSB nr. 40, Editura Institutului Biblic și de Misiune al BOR, București, 1994
7. Sfântul Chiril al Ierusalimului, *Cateheze. Protocateheza, XI*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al BOR, București, 1982
8. Sfântul Clement Alexandrinul, *Cuvânt de îndemn către elini (Protrepticul)*, în PSB vol. 4, Editura Institutului Biblic și de Misiune al BOR, București, 1982
9. Sfântul Grigorie de Nazianz, *Cuvântarea a V-a despre Dumnezeu*, Editura Herald, București, 2013
10. Sfântul Grigorie de Nyssa, *Despre Fericiri*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al BOR, București, 2009
11. Sfântul Grigorie Palama, *150 de capete despre cunoștința naturală, despre cunoașterea lui Dumnezeu, despre viața morală și despre făptuire*, în „Filocalia sfintelor nevoințe ale desăvârșirii”, vol.7, Editura Humanitas, București, 2005
12. Sfântul Ioan Damaschin, *Dogmatica, XL 2*, Editura Scripta, București, 1993

13. Sfântul Ioan Gură de Aur, *Despre modul cum trebuie să-și crească părinții copiii*, Editura Panaghia, București, 1995
14. Sfântul Nichita Stithatul, *Cele 300 de capete despre făptuire, despre fire și despre cunoștință*, 1, 87, în „Filocalia”, vol. 6, Editura Institutului Biblic și de Misiune al BOR, București, 1977
15. Sfântul Vasile cel Mare, *Impotriva lui Eunomie, Cartea IV-a*, Editura Crigarux, București, 2007
16. Idem, “Omilia A XXII-A Către tineri”, în *Altarul Banatului*, nr. 1-3, 2012, Timișoara
17. St. Ioan Gură de Aur, *Omilia II la Faptele Apostolilor*, Editura Performantica, Iași, 2010
18. Toma de Kempis, *Urmarea lui Hristos*, trad. din limba latină de pr. prof. D. C. Vișan, Editura Mitropoliei Banatului, Timișoara, 1982

B. DICȚIONARE ȘI ENCICLOPEDII

19. *A Dictionary of Buddhism*, Damien Keown (ed), Oxford University Press, 2004
20. *Brewer's Dictionary of Phrase and Fable*, Brewer E. Cobham; Camilla Rockwood (eds.), Chambers Harrap Publishing, London, 2009
21. Coulter, Charles Russell, Patricia Turner, *Encyclopedia of Ancient Deities*, Routledge, London, 2013
22. *Dictionnaire prectique des connaissances religieuses*, vezi E. Lenoble, “Libre arbiter”r, Paris, 1926
23. Eliade, Mircea, *The Encyclopedia of Religion*, Volumul 10, Macmillan, New York, 1987
24. *Encyclopaedia of Hinduism*, Nagendra Kr Singh (ed), Centre for International Religious Studies, Brigham , 1997
25. *Encyclopaedia of Jainism*, vol. 3, Nagendra Kr Singh (ed.), Anmol Publications, Darya Ganj, Delhi, 2001
26. *Encyclopaedia of Religion and Ethics*, edited by James Hastings, vol. 12, Clark, Edinburgh, 1994
27. *Encyclopædia Universalis*, Corpus 7, Editeur à Paris, 1988
28. *Encyclopedia of Ancient Deities*, Charles Russell Coulter, Patricia Turner, Routledge, New York, 2013

29. *Encyclopedia of Buddhism*, Volumul 2, Robert E. Buswell (ed.), Macmillan Reference, New York
30. *Encyclopedia of Chinese History*, Michael Dillon (ed.), Routledge, London, 2016
31. *Encyclopedia of Governance*, vol. II, Mark Bevir (ed.), Sage Publications, Thousand Oaks, London, 2006
32. *Encyclopedia of Hinduism*, Constance Jones, James D. Ryan (eds.), Facts on File Inc., New York, 2006
33. *Encyclopedia of Philosophy*, vol. 7, Donald M. Borchert (ed.), Macmillan publisher, New York, 2006
34. *Encyclopedia of religion*, Lindsay Jones (ed.), vol. 7, Macmillan Publishers Ltd, New York, 2005
35. *New Catholic Encyclopedia*, vol. 1, Thomson/Gale (eds.) Catholic University of America, Washington, D.C., 2003
36. *Oxford English Dictionary*, Oxford University Press, Oxford, 2011
37. *Routledge Enciclopedia of Philosophy*, Edward Craig (ed.), Routledge, London, 1998
38. *Routledge Handbook of Yoga and Meditation Studies*, (Suzanne Newcombe, Karen O'Brien-Kop eds.), Routledge, Abingdon, Oxon, 2020
39. Schuhmacher, Stephan, Fischer-Schreiber, Ingrid, Gert Woerner, *The Shambhala Dictionary of Buddhism and Zen*, Shambhala Publications, Berkeley, Ca, 1991
40. *The Encyclopedia of Philosophy*, vol. 4, Paul Edwards (ed.), Macmillan Publishing, New York, 1967

C. CĂRȚI DE SPECIALITATE

41. *A concise history of science in India*, D.M. Bose, B.V. Subbarayappa, (eds.), Indian National Science Academy, New Delhi, 1984; David Gosling, *Science and religion in India*, Christian Institute for the Study of Religion and Society, Madras, Bangalore, 1976
42. Achimescu, Nicolae, *India. Religie și filosofie*, Editura Tehnopress, Iași, 2001
43. Idem, *Noile Mișcări Religioase*, Editura Limes, Cluj Napoca, 2002
44. Idem, *Budism și creștinism. Considerații privind desăvârșirea omului*, Junimea Tehnopress, Iași, 1999

45. Andrews, Edward D., *The Gnostic Jesus: The Jesus of Second Century Gnosticism*, Christian Publishing House, Cambridge, Ohio, 2021
46. Andrusos, Hristu, *Dogmatica Bisericii Ortodoxe Răsăritene*, tr. de D. Stăniloae, Sibiu, 1930
47. Angle, Stephen C., *Contemporary Confucian Political Philosophy*, Polity Press, Cambridge, 2013
48. Batchelor, Stephen, *Secular Buddhism: Imagining the Dharma in an Uncertain World*, Yale University Press, New Haven & London, 2017
49. Baumann, Chris, Winzar, Hume, Viengkham, Doris, *Confucianism, Discipline, and Competitiveness*, Routledge, New York, 2020
50. Bennett, John G., *Gurdjieff: Making a New World*, Harper & Row, New York, 1974
51. Bergson, Henri, *Creative Evolution și Two Sources of Morality and Religion*, The Modern Library, Manufactured în United States of America, 1944
52. Bhagwan Shree Rajneesh, *From Sex to Superconsciousness*, Orient Publishers, New Delhi, 1978
53. Boulenger, A., *Manuel d'apologetique*, Lyon, Paris, 1934
54. Bowker, John, Bowker, John Westerdale, *Problems of Suffering in Religions of the World*, Cambridge University Press, Cambridge, 1975
55. Braue, Donald A., *Māyā in Radhakrishnan's Thought: Six Meanings Other Than Illusion*, Motilal Banarsidass, Delhi, 1984
56. Cabasila, Nicolae, *Despre viața în Hristos*, trad. Pr. Prof. Dr. Teodor Bodogae, Sibiu, 1946
57. Cabasila, Nicolae, *Tilcuirea dumnezeieștii Liturghii*, trad. Diac. Ene Braniște, București, 1946
58. Charles, Prebish, S., *Luminous Passage: The Practice and Study of Buddhism in America*, University of California Press, Berkeley, 1999
59. Chattopadhyaya, Shyama Kumar, *The Philosophy of Sankar's Advaita Vedanta*, Sarup & Sons, New Delhi, 2000
60. Chirilă, Dr. Pavel, Valică, Pr. Mihai, *Meditație la medicina biblică*, Asociația filantropică medicală creștină Christiana, București, 1992

61. Chițescu, Nicolae, *Despre îndumnezeirea omului .De ce nu primesc romano-catolicii această învățătură*, București, 1938
62. *Controversial New Religions*, James R. Lewis, Jesper Aa. Petersen (eds.), Oxford University Press, Oxford, 2014
63. Coomaraswami, Ananda, *Nimicirea de sine sau eliberarea Divinului din noi*, Editura Herald, București, 2005
64. Dale, Roger, *A Hint of Saffron: A Buddhist's thoughts on religious belief in the twenty first century*, Rossendale Books, Raleigh, NC, 2014
65. Delumeau, Jean, *Religiile lumii*, Editura Humanitas, București, 1996
66. Deussen, Paul, *Das System des Vendata*, Leipzig, 1883
67. Devananda, Swami Vishnu, *Meditation and Mantras*, OM Lotus Publishing, New York, 1978
68. Idem, *The Complete Illustrated Book of Yoga*, Julian Press, Hamburg, 1960
69. Douglas, Arthur Austen, *Osho's Liberto: 2000+ Quotes of Shree Rajneesh*, Apple Books, 2018
70. Eliade, Mircea, *Images and Symbols: Studies in Religious Symbolism*, Princeton University Press, Princeton, 1991
71. Eliade, Mircea, *Yoga*, Prefață de Constantin Noica, Editura Mariana, Craiova, 1991
72. Ellwood, Robert, Partin, Harry, *Religious and Spiritual Groups in Modern America*, Routledge, Abingdon, Oxon, 2016
73. Evdokimov, Paul, *Ortodoxia*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al BOR, București, 1996
74. Idem, *Taina iubirii*, Editura Christiana, București, 2006
75. Franklin, Satya Bahrti, *The Promise of Paradise: A Woman's Intimate Story of the Perils of Life with Rajneesh*, Station Hill Press, Barrytown, NY, 1992
76. Ganeri, Jonardon, *Indian Philosophy: A Reader*, Routledge, London, 2020
77. Geisler, Norman, *Apologetică creștină*, Societatea Misionara Romana, Oradea, 1997
78. Hartshorne, Charles, *Man's Vision of God and the Logic of Theism*, Archon Books, Hamden, CO, 1964
79. Himcinschi, Pr Prof. univ. Dr. Mihai, *Misiune și dialog. Ontologia misionara a Bisericii din perspectiva dialogului interreligios*, Editura Reîntregirii, Alba Iulia, 2005

80. Idem, *Biserica în societate. Aspecte misionare ale Bisericii în societatea actuală*, Editura Reîntregirea, Alba-Iulia, 2008
81. Idem, *Doctrina trinitară ca fundament misionar. Relația Duhului Sfânt cu Tatăl și cu Fiul în teologia răsăriteană și apuseană. Implicațiile doctrinare și spirituale ale acesteia*, Editura Reîntregirea, Alba Iulia, 2004
82. Hummel, Reinhart, *Indische Mission und neue Frömmigkeit im Westen: Religiöse Bewegungen Indiens in westl*, Kohlhammer, Stuttgart, 1980
83. *Hymns of the Atharva-Veda*, F. Max Muller (ed.), Atlantic Publishers & Distributors, New Delhi, 1990
84. Inada, Kenneth K., *Nagarjuna: A Translation of His Mūlamadhya-makakārikā with an Introductory Essay*, Tokyo, 1970
85. Istodor, Pr. Prof. Dr. Gheorghe, *M.I.S.A. și Yoga în lumina Ortodoxiei*, Editura Sigma, București, 2006
86. Idem, *Misiunea creștină ca activitate permanentă și practică a Bisericii*, Editura Sigma, București, 2006
87. Idem, *Fenomenul sectar necreștin*, Editura Do Minor, București, 2009
88. Idem, *Fenomenul sectar creștin*, Editura Do Minor, București, 2009
89. Idem, *Iubirea creștină și provocările contemporane*, Editura Sigma, București, 2006
90. Idem, *Hristoterapia ortodoxă și terapia laică*, Editura Do-minor, București, 2009
91. Itu, Mircea, *Filosofia și Istoria Religiiilor*, București, Editura Fundației România de Măine, 2004
92. Kumar, Dr. Vinod, *100 Benefits of Brahmacharya*, Electronic Version, 2021
93. Larchet, Jean Claude *Teologia bolii*, Editura „Oastea Domnului”, Sibiu, 2005
94. Lemeni, Adrian, *Sensul eshatologic al creației*, Editura ASAB, București, 2004
95. Levinas, Emmanuel, *Autrement que Savoir*, Osiris, Paris, 1988
96. Lewis, James R., *Odd Gods: New Religions & the Cult Controversy*, Prometheus Books, Amherst, New York, 2001
97. Mahony, William K., *The Artful Universe: An Introduction to the Vedic Religious Imagination*, State University of New York Press, Albany, 1998
98. Marballi, GK, *Journey Through the Bhagavad Gita*, Electronic Edition, 2015

99. Meyendorff, Jean, *Le Christ dans la theologie byzantine*, Les Editions du Cert, Paris, 1969
100. Osho, *India My Love: A Spiritual Journey*, St. Martin's Press, New York, 2002
101. Idem, *A Course in Meditation: A 21-Day Workout for Your Consciousness*, Harmony, New York, 2019
102. Idem, *Enlightenment is Your Nature: The Fundamental Difference Between Psychology, Therapy, and Meditation*, Watkins Publishing , London, 2017
103. Idem, *Tantra*, Editura Atman, București, 2016
104. Idem, *The Tantra Experience: Evolution through Love*, Osho International Foundation, Zurich , 2012
105. Petraru, Pr. Dr. Gheorghe, *Teologie fundamentală și misionară: ecumenism*, Editura Performantica, Iași, 2006
106. Philp, John, *Yoga, Inc.: A Journey Through the Big Business of Yoga*, Viking Canada, Toronto
107. Prasad, Ram Chandra, *Rajneesh: the Mystic of Feeling*, Motilal Banarsidass Publishers, Delhi, 1978
108. Rajneesh (Osho) , *The Art of Dying: Talks on Hasidism*, Rajneesh Foundation, Portland, 1978
109. Idem, *The Mystic Experience*, Motilal Banarsida, Delhi, 1977
110. Idem, *Yoga: Alfa și Omega*, Fundația Rajneesh, Poona, India, 1981
111. Rus, Prof. Dr. Remus, Stan, Pr. Conf. Dr. Alexandru, *Istoria religiilor*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al BOR, București, 1991
112. Staniloae, Dumitru, *Poziția domnului Lucian Blaga față de creștinism și ortodoxie*, Editura Paideia, București, 1993
113. *Teologia Dogmatică și Simbolică. Manual pentru Institutele teologice*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al BOR, București, 1958
114. *Teologia Morală Ortodoxă*, Manual pentru Institutele teologice, vol. II, *Morală specială*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al BOR, București, 1980
115. *The Rajneesh Bible*, Rajneesh Foundation Intl, Rajneeshpuram, OR, 1985
116. Valea, Ernest, *Creștinismul și spiritualitatea indiană*, Editura Ariei, Timișoara, 1996

D. STUDII ȘI ARTICOLE DE SPECIALITATE

117. “For love and for money” in *Oregonian*, 30 June 1985
118. “Marile religii necreștine actuale. Hinduismul”, în *Studii Teologice*, nr. 5-6, 1974
119. Achimescu, Pr. Prof. Nicolae, *Atitudini mai noi cu privire la interpretarea conceptului de Nirvāṇa. Concluzii în perspectiva unui dialog interreligios*, în „Mitropolia Banatului”, XXXIX (1989), nr. 1
120. Andrei Ovidiu Crișan, “Forme religioase noi cauzate de prezența religiei în mediul virtual, in *Altarul Reîntregirii*, Supliment 2/2015
121. Călugăr, Pr. D., “Portretul unui creștin”, în *Mitropolia Ardealului*, III (1958), nr. 1-2
122. Idem, *Preocupări catehetice*, Sibiu, 1916, p. 1043 ; D. Călugăr, *Caracterul religios-moral creștin*, Sibiu, 1955
123. Coman Pr. prof. I. G., “Sfinții Părinți ca îndrumători ai duhovniciei”, în *Mitropolia Banatului*, 1966, nr. 4-6
124. Coman, Pr. Prof. Ioan G., “Rolul Sfinților Părinți în elaborarea ecumenismului creștin”, in *Studii Teologice*. XV (1963), nr. 9-10
125. *Election Administration Reports*, Vol. 14-17, Plus Publications Incorporated, 1984
126. Ică, Arhid. lect. dr. Ioan jr., *Misiune și mărturie creștină față de prozelitismul religios care este o contramărturie creștină*, în vol. *Pastorație și misiune în Biserica Ortodoxă*, Ed. Episcopiei Dunării de Jos, Galați 2001
127. Ispir, Vasile G., “Principiile educației creștine”, în *Biserica Ortodoxă Română*, LXIV (1946), nr. 1-3
128. Istodor, Pr. Prof. Univ Dr. Gheorghe, “Elemente terapeutice ortodoxe cu privire la boală și suferință”, publicat în volumul simpozionului internațional *Sfântul Maslu taina însănătoșirii vieții sufletești și trupești și modalitatea de pastorație a bolnavilor*, Dorna Arini, Suceava, 15-16 octombrie, 2012, Editura Tomisului, Constanța 2012
129. Idem, „Terapia ortodoxă cu privire la boală și suferință. Evaluare misionară” susținut în cadrul simpozionului internațional *Condiția umană între suferință și iubirea lui*

Dumnezeu. Terapia bolii și îngrijirile paliative, 4-6 mai 2012, Alba Iulia, Editura Reîntregirea, Alba Iulia, 2012

130. Idem, „Freedom of religion and Human Dignity – Perennial Values of a Christian. A missionary Perspective“, in vol. *Journal for freedom of conscience*, 2019, vol. 7, nr. 2, Simpozion Internațional, Human dignity and religious freedom, București Palatul Parlamentului, 1-3 octombrie 2019, , Editions IARSIC, EAN, Paris 2019

131. Idem, „Freedom of Conscience – the Creator’s gift to the Human Being. An Interdisciplinary Approach“, in vol. *Journal for freedom of conscience 2020*, vol. 8, nr. 1, Simpozion Internațional, Integritate și libertate de conștiință, București Palatul Parlamentului, București, 19 noiembrie 2020, Editions IARSIC, EAN, Paris 2019

132. Lossky, Nicolas, *L'urgence de l'annonce de l'Évangile, le témoignage et le prosélytisme*, rév. Irénikon, Tome LXVII 1994

133. Mihai Himcinschi, Pr. prof. univ. dr., “Secularizarea - o problemă contemporană”, in *Revista Teologică*, an 93, nr. 2, 2011

134. Mladin, Nicolae, „Problema omului”, in *Studii de teologie morală*, Editura și Tipografia Arhiepiscopiei Sibiului, 1969

135. Olivier Clement, *Creștinătate, secularizare și Europa*, în „Gândirea socială a Bisericii”, Editura Deisis, Sibiu, 2002

136. Remete, George, “Pantheist spirituality and christian spirituality”, in “Altarul Reîntregirii”, An XXIII, Nr. 3 September-December, 2018, Editura Reîntregirea, Alba Iulia

137. Stănescu, Magistrand Nicolae V., *Temeiuri dogmatice ale trăirii religioase în ortodoxie*, în „Ortodoxia”, X (1958), nr. 3

138. Pruteanu, V., *Secta Bivolaru*, în „Credința ortodoxă”, an I (1997), nr. 4, p. 12

139. Stăniloae, Pr. Prof Dr. Dumitru, “Servire și proexistență”, în “Glasul Bisericii”, nr 11-12, 1963

140. Idem, *La doctrine de Saint Athanase sur le salut*, Colect. “Theologie HJstorique”, No. 17, Paris, 1973

141. Idem, “*Chipul lui Dumnezeu și responsabilitatea Lui In lume*”, in “Ortodoxia”, XXV (1973), nr. 3

142. Idem, „Responsabilitatea creștină”, în *Ortodoxia*, nr. 2, 1970

143. Tia, Arhim. Lect. Dr. Teofil, *Fotografierea crizei valorilor: Descreștinarea europeii contemporane*, în „Spiritualitate și consumism în Europa unită”, Simpozion Internațional 2004, Editura Reîntregirea, Alba Iulia, 2004

144. Zăgrean, Arhid. Prof. I., “Statornicia în bine”, în *Mitropolia Ardealului*, IV (1959), nr. 1-2